

Industri i Dragør

Dragør er ikke ligefrem kendt som en industriby. Alligevel har byen gennem tiden haft en række virksomheder, som hver for sig også er en del af byens historie.

Regner man det omfattende hjemmevæveri, som Dragørs koner stod for før i tiden, som en industri i sig selv, kan man faktisk tale om, at Dragør er blandt de ældste industribyer i Danmark.

Mens det andre steder i Danmark var jernbanen, der befordrede råvarer og færdigvarer til og fra industrivirksomhederne, kom godstransporten med Amagerbanen til Dragør aldrig til at spille nogen rolle. Til gengæld gav banen den mulighed for byens befolkning, at de kunne søge arbejde på fabrikkerne i Kastrup og Sundbyerne, og tage toget frem og tilbage.

Hjemmevæverierne

Helt tilbage i 1700-tallet var vævning et udbredt erhverv i Dragør. Søfolkene i byen havde nemlig, som en følge af pligten til at stå til rådighed for marinen, ret til ernære sig ved et håndværk. I Dragør betød det, at søfolkenes koner kunne væve derhjemme. I 1741 blev samme tilladelse givet til lodsernes koner.

Indtil 1857 var vævefaget egentlig forbeholdt medlemmer af væverlaugene i købstæderne, men alligevel var der i Dragør i 1830 ca. 300 væve. I så godt som alle hjem har der stået mindst én væv.

Alfred Schmidt har fortalt om væveriet: ”Jeg kan huske, at min mor sad ved væven, mens vi børn legede omkring hende. Når et nyt stykke klæde skulle påbegyndes, og der altså skulle ries og bommes, så kom nabokonen ind og hjalp til, og så vankede der bommekaffe med højt brød og tyk fløde fra gården i Lodsstræde. Og når tøjet var færdigt, og skulle ind til kræmmeren i København, klædte mor sig i dragten og begave sig tilfods på landevejen.”

Med det blomstrende hjemmevæveri og vidtstrakte strandenge lige udenfor byen, var det naturligt at de vævede stoffer også blev efterbehandlet lokalt. Det stive og grå hørlærred blev gennem en omfattende blegeproces gjort hvidt og blødt. Hver lærredsbane blev således forsynet med stropper og derefter kogt og skyllet flere gange for til sidst at blive spændt ud på ”blegen” på Sydstranden.

Elisenborg

Skal man finde ”industriens vugge” i Dragør, må det være ejendommen *Elisenborg* på hjørnet af Engvej og Kastanie Allé. Bygningen blev opført i 1770'erne og fungerede i en periode som væveri. Det hedder ligefrem i en beskrivelse af stedet, at det blev opført som fabrik, men det er ikke nødvendigvis korrekt. Væveriet på Elisenborg fungerede dog kun en kort årrække.

Højerup

Lidt bedre viden har vi om den virksomhed, som fabrikatør *Stahl* fra København opførte i Dragør omkring 1830. Han købte grunden og et eksisterende hus på den grund, der nu er kendt som "Dragørhjørnet", altså hjørnet af Kirkevej og Stationsvej hvor Amagerbankens ligger nu. Stedet kaldte dengang for *Højerup*. Det er formentlig Dragørs første – og i en lang periode den eneste – industrielle virksomhed vi finder på her.

Stahl havde i forvejen væverier i København med op til 100 vævestole i arbejde. Fabrikken i Dragør blev oprettet, så den kunne fungere i samspil med hjemmewæverierne. På Højerup fik byens koner udleveret materialerne, og når de kom tilbage med de færdigvævede stoffer, blev de vasket, farvet og glittet. Til at tørre tøjet blev der bygget et tørre-tårn ved siden af virksomheden. Fra Højerup kunne også byens blegere forsynes med stoffer.

Det er dog kun i ca. 10 år at denne produktion finder sted. Stahl opgiver virksomheden, bygningerne omdannes til beboelse og tørretårnet i haven rives ned. Det havde ellers også fungeret som sømærke, men nu måtte man så bygge et nyt sømærke udenfor byen.

Væveriet på Vestgrønningen

På hjørnet af Vestgrønningen og Stormgade (matr. nr. 125) ligger et hus, der i årene fra 1848 var ejet af *Fabriks Entreprenør Frederik Ludvig Christian Munck*. Han indrettede fløjen ud mod Vestgrønningen til væveri og det blev dermed en egentlig industribygning. Tre år senere overtages virksomheden af *Carsten Schmidt Flensborg*, som bygger den tredje etage på, så der bliver plads til endnu flere væve. Hvorlænge produktionen stod på er uvist, men ejendommen blev i 1856 overtaget af en skibsreder, som antagelig bruger den til privatbeboelse m.m. Senere er huset kendt under navnet *Walløehus*.

Wieders Væverier

I 1865 opførte et københavnsk firma, *Thøgersen & Søn*, en bygning på Kirkevej, hvor der blev indrettet et håndvæveri. Man havde først søgt om tilladelse til at opføre fabrikken i Dragør sogn, men fået af slag af byens råd. I stedet blev væveriet opført i Store Magleby sogn, men ganske tæt på grænsen til Dragør.

Væveriet blev den første større industrivirksomhed i Dragør og omegn, og her fik en del dragørfolk – både mænd og kvinder – beskæftigelse. Vi ved ikke meget om, hvad det var for en produktion der foregik her, men da fabrikken 18 år senere fik ny ejer, nemlig firmaet *I. Christensen & Søn*, producerede man bl.a. sengetæpper.

Den lille industrivirksomhed bestod af en toetages bygning ud til vejen, hvor der på begge etager var vævestuer.

Mod slutningen af 1800-tallet blev fabrikken udvidet væsentligt. Man købte nabogrunden mod syd og opførte en større bygning på over 1000 kvadratalen [ekvivalent?], hvor alle vævene blev samlet.

En del af maskineriet må på det tidspunkt være drevet ved damp, for i 1892 opførtes et kedelhus med en 4 hestkræfters dampmaskine. Dermed var udnyttelsen af dampkraften

til industribrug kommet til Dragør – næsten 100 år efter, at teknologien blev taget i brug i Danmark.

Det gamle væveri ud mod vejen blev nu ombygget til kontor og bestyrerbolig, så virksomheden havde altså på det tidspunkt en størrelse, der berettigede til en "administrationsbygning". Bestyreren var i øvrigt den unge Wieder, som senere skulle give navn til fabrikken.

Kun få år efter fortsatte ekspansionen: Man købte et større areal, udvidede produktionsbygningerne og byggede et nyt og større kedelhus [som må være det nuværende?] med en skorsten i 50 alens højde [ekvivalent?]. Så ikke alene havde Dragør fået en industrivirksomhed af en væsentlig størrelse – man havde også fra byen udsigt til industrialiseringens vigtigste symbol: Fabriksskorstenen.

Væveriet kunne omkring århundredeskiftet øjensynligt selv varetage alle produktionsfaserne: Man havde spinderi og væveri til såvel uld som bomuld. Man farvede selv ulden og man kunne endda oparbejde gammelt klæde til nyt.

Virksomheden nød godt af de mange ledige hænder i Dragør. For det første var væveriet jo i forvejen et kendt erhverv for byens kvinder, der i århundreder havde haft hjemmewæveri om speciale. For det andet var der mange mandlige arbejdere, der efter søfartens stagnation i slutningen af 1800-tallet manglede noget at bestille.

Men den specialiserede viden om det industrielle væveri måtte hente udefra, så fabrikken havde flere udenlandske mestre ansat. I spidsen for personalet stod Vilhelm Wieder, der i 1915 måtte skyde private midler i fabrikken, da den – formentlig pga. Verdenskrigen – var i en økonomisk krise.

Wieders engagement og tålmodighed slog dog ikke til, da nye ejere overtog væveriet i 1918. Så han trådte ud af virksomheden og startede for sig selv – ovenikøbet på nabogrunden mod vest, som han havde købt 20 år tidligere. Wieder boede med sin familie i villaen "Det hvide hus" (Kirkevej 162) og bagved byggede han en lille bygning hvor han startede et væveri, hvor der blev produceret sengetæpper og gardiner af silke.

Wieders lille væveri blev dog aldrig stort nok til at være en konkurrent til det store, som stadig byggede til. Senest omkring 1920 blev der bygget en spinderybygning og et lager i to etager. Alligevel var virksomheden i vanskeligheder, og blev i 1923 købt på tvangsauktion af *Nordisk Klædefabrik A/S*. Man omlagde produktionen og indkøbte f.eks. færdigspundet tråd, i stedet for at producere den selv. I en periode lå fabrikken nærmest helt stille, indtil den i 1931 blev solgt endnu engang – og denne gang til det halve af, hvad salgsprisen var godt ti år tidligere. Køberen var såmænd naboen: Vilhelm Wieder, der nu blev ejer af såvel sin egen fabrik som af sin gamle arbejdsplads.

En del af de ældste produktionbygninger blev udlejet til en badeovnsfabrik [hvad er en badeovn? – mon det er *bageovn*?] og kedelhuset [det nuv.?] blev til kontorlokaler m.m. [fordi man opgiver at producere med damp?]

Der kom i løbet af 1930'erne flere nye produktionsbygninger til mod syd. Virksomheden ekspanderede, og man var oppe på omkring 100 ansatte, hvoraf hovedparten kommer fra Dragør. Væveriet er byens og omegnens største arbejdsplads – ”Fabrikken” blev den slet og ret kaldt. Der var ikke så mange andre.

Væverivirksomheden ophørte i oktober 1982 og hele området blev overtaget af Dragør Kommune med henblik på anvendelse til ældreformål.

Dragør Jernstøberi

Omkring 1915 oprettede maskinmester *Georg Axel Christensen* et jernstøberi lige ved siden af Dragør Jernbanestation. Han havde været medejer af et jernstøberi ved Strandmøllen nord for København, og maskiner m.m. blev herfra flyttet til Dragør.

Fabrikken fremstillede bl.a. bukke til drejebænke, riste m.m., som blev solgt til grossistvirksomheder.

Om det var muligheden for at transportere produkter og råmaterialer med jernbanen, der fik Christensen til at flytte en produktion så langt væk som til Dragør, ved vi ikke. Amagerbanen var åbnet i 1907, men det ser ikke ud som om godstransporten til Dragør har spillet nogen stor rolle i banens tidligste år. Og der findes beretninger om, hvordan støbegodset blev transporteret til København med torvevognene, der ellers kørte med grøntsager. Støbesandet fik man dog med jernbanevogne. Affaldsprodukterne – slaggeerne fra ovnen – blev brugt lokalt. De blev kørt ud i området ved Sydstranden, hvor de blev brugt til vejanlæg.

G.A.Christensen havde virksomheden til midt i 1920'erne, hvor den blev overtaget af bl.a. ingeniør *Rixen*, der flytter en del af produktionen – bl.a. af oliepumper – til København. Jernstøberiet fortsatte dog i Dragør, og i de ledige lokaler etablerede et nyt firma en produktion af kaminer. Senere fremstillede man pumper, der blev eksporteret til Letland og Litauen.

Den normale arbejdsstyrke på støberiet var på 1-2 kernemagere, 6-7 formere, 6-7 arbejdsmænd og 1 formand.

Inde i støberiet var der bygget en stor skaktovn. der udefra kunne fyldes med råjern, cinders og kalk. Heri blev der støbt en eller to gange om ugen. Når støbemassen var klar, blev lågen til ovnen åbnet og med lange jernstænger blev der slået hul på massen og det flydende støbejern kunne via en rende løbe ned i støbeskeen. To mand bar støbeskeen imellem sig hen til formene og hældte indholdet ned i dem. Til de større emner fandtes en stor støbeske, der blev kørt rundt med i kran.

Det var varmt og hårdt arbejde der ofte medførte brandsår, når det flydende jern sprøjtede til alle sider. Medarbejderne havde behov for meget væske dagen igennem, så to gange om ugen kom ølvognen fra bryggeriet *Stjernen*, og i frokoststuen stod der altid en flaske snaps til kaffepauserne. En dag syntes [værkføreren?] Thorvald Frederiksen dog, at det svandt lidt rigeligt i flasken i mellem pauserne, så han tog proppen af og sværtede randen

af flaskehalsen sort og tilbage med proppen. Lidt efter kunne man se synderen gå rundt ude i hallen, med en nydelig sort ring om munden!

Dragør Jernstøberi ophørte omkring 1970, men virksomheden *Dana-Dis A/S*, der siden slutningen af 1940'erne havde ligget ved siden af, overtog en del af lokalerne og videreførte produktionen på de maskiner m.m. der var i bygningen.

Dana-Dis

Ved siden af jernstøberiet lå fabrikken *Dana-Dis*, der blev grundlagt af Albert Hansen, der havde et stort handelsfirma i København med bl.a. salg af landsbrugsmaskiner. Virksomheden producerede i starten den såkaldte "Dragør-motor", der var gamle Ford-motorer, der blev lavet om til bådmotorer.

Senere udviklede og producerede virksomheden deres egen motor "Danadismotoren", som var en lille dieselmotorer på mellem 4 og 12 hk.

I begyndelsen blev motorblokkene støbt på Dragør jernstøberi ved siden af, men da man var utilfreds med kvaliteten, fik man senere leveret blokkene fra Holbæk jernstøberi. Mange af motorene blev via Danida eksporteret til u-landene, hvor de blev brugt til at trække lysmaskiner, vandpumper m.m.

Udover motorerne blev der fremstillet mange andre ting, f.eks. vaccumpumper til malkemaskiner, som der var god brug for, da landbruget blev industrialiseret i 1950'erne.

I alt havde Dana-Dis ca. 30 ansatte, og det var ofte svært at få uddannede maskinarbejdere i Dragør, så man måtte lokke folk fra København herud med gratis bustransport. I gode tider var der ansat 10-12 lærlinge, så der er mange dragørdrenge, der har fået deres svendebrev på fabrikken.

I begyndelsen af 1960'erne blev det vanskeligere at få afsat motorerne, og fabrikken stod foran lukning. En af de ansatte, *Kurt Petersen*, overtog imidlertid fabrikken, og startede en ny produktion af bl.a. hydrauliske pressemaskiner.

Efter nogle år lukkede fabrikken dog igen og blev overtaget af vægtfabrikken *Mikro*, der i efter en kortere årrække dog igen flyttede produktion til smedien på havnen.

Kaffekandefabrikken

I anden halvdel af 1940'erne blev der på Kaj Lippmanns Alle 15 indrettet en fabrik i en stor, nu nedrevet staldbygning ved siden af ejendommen. Her omkring havde der lige efter 2. Verdenskrigs afslutning ligget en flygtningelejr.

Produktionen af kaffekander blev sat igang, da det efter krigen blev muligt at få leveret aluminium. Aluminiummet blev leveret i små firkantede plader fra et valseri. På 1. salen blev pladerne udglødet, dvs. de blev lagt på nogle gasbrændere og der blev drysset savsmuld på. Når savsmuldet begyndte at gløde, havde pladerne den rette temperatur.

I stueetagen stod de tunge maskiner. Her blev de udglødede plader i drejebænke formet efter forskellige matricer. På slibemaskinerne blev emnerne slebet og pudset, og bagefter blev der standset huller til tude og hanke, der blev støbt i den anden ende af støberiet. Hankene blev nittet på kanderne, mens tud og en tyk aluminiumsbund blev svejset på. Til sidst blev kanderne pudset af med terpentint og savsmuld og pakket i papkasser.

Kaffekandefabrikken havde omkring 10 medarbejdere og et par arbejdsdrenge, alle fra Dragør.

Klipfiskefabrikken

I december 1947 lejede *Jørgen Frimodt & Co* i Valby et areal på Dragør Havn af kommunen. Frimodt fik anbragt en tidligere flygtningebarak fra lejren på Kløvermarken og indrettede den til et anlæg til tørring af klipfisk.

Fiskene blev importeret fra Grønland, Island og Færøerne, som saltede torskefileter, der var pakket i sække. Sækkene blev hentet i København af en vognmand, og på fabrikken på Dragør Havn blev sækkene forsigtigt lukket op (de skulle bruges igen), og fiskene lagt to og to på en træramme på 1 × 1 meter med udspændt ståltråd, så der kunne komme luft til. Derefter blev de stablet og kørt ind i en række tørrerum.

På fabrikken var der et stort koksfyur, der leverede varm luft til tørrerummene, hvor fiskene stod et par døgn og blev tørret igennem. Imens blev sækkene skyllet og vasket i havnen og hængt til tørre på tørrestativer og på molens gelænder.

Når fiskene var tørret færdige, blev de igen pakket i sække og mærket *Baccalao de bandarás*. En stor del af eksporten gik til de katolske lande, hvor man spiste mange fisk i fastetiden. En undtagelse var dog de sække, der skulle til de missionsstationer i Belgisk Congo. Her måtte det ikke fremgå, at de indeholdt saltet fisk, for så blev de plyndret – ikke på grund af fiskene, men fordi saltet havde en enorm stor handelsværdi!

Med vognmanden blev fiskene igen transporteret til København, hvorfra de blev udskibet.

Når det var gode tider arbejdede der 14-5 mand i treholdsskift på klipfiskefabrikken, men det svingede meget. Som de ansatte sagde: Når der var mange penge, var der ingen fisk at få, og når der ikke var nogen penge, så var der masser af fisk.

Når det kneb med afsætningen, blev fiskene kørt ud i et stort skur bag Grushullerne (hvor rensningsanlægget ligger nu). Hvis de lå for længe, og det var for varmt, blev fiskene røde – *pink fish* kaldte de det. Men man syntes alligevel, at det var synd at kassere dem, så de blev kørt tilbage på fabrikken og det røde skrubbet af, hvorefter de blev dypet i desinfektionsvæske, saltet og tørret igen. Så var de som "nye", men det er jo no en fremgangsmåde som ikke ville tolereres af fødevarerkontrollens i dag!

I 1957 havde virksomheden, der blev drevet under navnet *Bacalaokompagniet*, planer om at udvide. Produktionen var nu oppe på ca. 3000 tønder sild om året. Imidlertid var der

lugtgener fra fabrikken, og da den udledte spildevand med høj saltkoncentration, ville kommunen ikke godkende en udvidelse. Samtidig ønskede Dragør-Linhamnfærgeriet at udvide sit færgeleje og havde derfor brug for den plads, som fabrikken disponerede over.

30. oktober 1965 nedbrændte fabrikken, og blev ikke genopført. Ved branden omkom en medarbejder, der havde lagt sig ind og sove på nogle sække.

Rens-Let-fabrikken

I alle hjem findes nok den smarte rengøringsvamp, vi kender under navnet "Rens-Let". Men de færreste ved sikkert, at svampen i mange år blev produceret i Dragør af virksomheden med det knap så kendte navn *Jefa*.

Det var *Svend Faurschou*, der i 1950'erne havde set en amerikansk ståluldssvamp og fik lyst til at forsøge med at producere noget tilsvarende i Danmark. Han eksperimenterede i sit udhus med forskellige typer sæbe og da det var lykkedes at finde en passende sammensætning, fik han sat gang i produktionen og flyttede ind i fabrikslokaler bag ved Wieders Væverier.

I de følgende årtier blev der bygget til af flere omgange, bl.a. fordi man begyndte at eksportere til andre dele af verden. Så når der blev gjort gryder rene i Finland eller Hong Kong, var det ofte med svampe fra Dragør. I slutningen af 1980'erne var produktionen oppe på 25 millioner svampe om året.

I 1997 stoppede fabrikationen af Rens-Let-svampe i Dragør. Fabrikken lukkede, og dermed sluttede en industriel ære i Dragørs historie, der havde varet i mere end 150 år.